

ОПТИМІЗАЦІЯ РЕКРЕАЦІЙНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ В НАЦІОНАЛЬНОМУ ПРИРОДНОМУ ПАРКУ «СИНЕВИР» В КОНТЕКСТІ ЗБЕРЕЖЕННЯ ЛАНДШАФТІВ

Пріоритетність рекреаційного природокористування в гірських умовах Українських Карпат як стратегії перебудови економіки регіону є незаперечною. Найбільш раціональною формою організації рекреаційної діяльності з одночасним збереженням природних територіальних комплексів на сьогодні визнані національні природні парки. Проте національні парки в Україні функціонують порівняно нещодавно, а тому на сьогодні не сформувалися такі традиції їх діяльності, за яких органічно поєднувалися б природоохоронна та рекреаційна функції. Охорона природи та нові види туристичної діяльності не поєднані між собою, а подекуди є взаємовиключними. Вказані проблеми притаманні й для Національного природного парку «Синевир», який створений у 1989 році у верхів'ї басейну річки Терет - своєрідному ландшафтно-географічному та популярному рекреаційному гірському регіоні Закарпаття.

Під час планування функціональної структури та проведені розрахунків рекреаційної ємності парку об'єктами дослідження, зазвичай, є лісові виділи, квартали, а то й цілі лісництва, межі між якими проводять без урахування особливостей будови природно-територіальних комплексів. На заміну домінуючої зараз монофункціональної концепції заповідної справи, яка орієнтована на збереження рідкісних видів флори і фауни, повинна прийти поліфункціональна, відповідно до якої основним цілісним об'єктом використання, комплексної охорони, покращення, відтворення і збереження повинні бути унікальні земні утворення - ландшафти. Розпочати такий перехід слід із проведення ландшафтних досліджень та створення крупномасштабної ландшафтно-карти території національного парку.

Для Національного природного парку «Синевир» характерна строкатість ландшафтно-структури. За результатами проведених нами ландшафтних досліджень та висновками українських вчених П.М. Цися (1961 р.), К.І. Геренчука (1966, 1968 рр.), Г.П. Мілпера та О.М. Федірка (1990 р.), А.В. Мельника (2000 р.), у межах території Національного природного парку «Синевир» стикаються чотири фізико-географічні ландшафтні райони: Негровецько-Буштульський район (гірські хребти Кам'янка, Пишконя, Стримба, Канцівський ландшафт); район Полонинського хребта, що представлений Бовцарсько-Верхським та Краснянським ландшафтами; Міжгірський район, який охоплює ландшафт Колочавської улоговини; Міжгірно-улоговинний район, який представлений Свічотереблянським ландшафтом. Спираючись на матеріали власних польових досліджень, враховуючи результати галузевих (геологічних, геоморфологічних,

ґрунтознавчих, геоботанічних) досліджень, дані дистанційного знімання території, нами складено ландшафтну карту території НПП „Синевир” масштабу 1:50000. У ландшафтній структурі парку виділено 19 видів і 5 типів висотних ландшафтних місцевостей та 99 складних урочищ. Ця ландшафтна карта стала базовою для розробки оптимізаційних заходів щодо рекреаційного природокористування у парку.

Важливим засобом оптимального поєднання природоохоронної та рекреаційної функцій є нормування рекреаційного навантаження. Норми рекреаційного навантаження та ємності залежать, передусім, від стійкості природно-територіальних комплексів до рекреаційних навантажень та наявності на певному етапі стадії рекреаційної дигресії. Найбільш стійкими (1 та 2 класи) до рекреаційних навантажень є корінні чи близькі до них букові та смереково-букові фітоценози в межах спадистих південно-західних та північно-західних схилів. Проте більшості природно-територіальних комплексів парку можна зарахувати лише до третього класу через великі площі колишніх вирубок лісу. Низькою і дуже низькою стійкістю характеризуються схили, прилеглі до Колочавської улоговини, та круті схили високогірних полонин. З огляду на низьку рекреаційну освоєність території парку для більшості урочищ притаманні I та II стадії рекреаційної дигресії. Тобто це непорушені або малопорушені ландшафти, у межах яких площа витоптаних та ущільнених ділянок становить менше 10%. Однак у найбільш популярних серед рекреантів районах (водно-болотне угіддя оз. Синевир) фіксують більш суттєві зміни ґрунтово-рослинного покриву. Клас стійкості та стадії рекреаційної дигресії складних урочищ лягли в основу визначення норми рекреаційного навантаження та рекреаційної ємності.

Обмежувачими факторами рекреаційного навантаження у національному парку є охоронний режим території, який диференційований залежно від типу функціональної зони.

В межах національних парків України Законом України „Про природно-заповідний фонд” передбачено виділення таких зон:

1. *Заповідна зона* призначена для охорони та відновлення найбільш цінних природних комплексів. На її території заборонена будь-яка господарська чи рекреаційна діяльність.

2. *Зона регульованої рекреації (захисна)* - це зона, в межах якої здійснюється короткостроковий відпочинок та оздоровлення населення, огляд особливо мальовничих місць. У цій зоні дозволяється влаштування та обладнання туристичних маршрутів і екологічних стежок. Однак тут заборонено вирубування лісу головного користування та інша діяльність, яка може негативно вплинути на стан природно-територіальних комплексів і об'єктів цієї зони.

3. *Зона стаціонарної рекреації* призначена для розміщення готелів, motelів, кемпінгів та інших об'єктів обслуговування відвідувачів парку.

4. *Господарська зона* - це зона, в межах якої проводиться господарська діяльність,

спрямована на виконання покладених на парк завдань. Господарська діяльність повинна здійснюватися з дотриманням вимог щодо охорони довкілля.

ного природокористування) можливе лише за умов адекватної територіальної структури парку. Наявне функціональне зонування з точки зору поліфункціональної концепції заповідної справи має ряд дискусійних моментів і потребує удосконалення з огляду на такі обставини:

1. Межі функціональних зон проведені без врахування структури природно-територіальних комплексів. Такий підхід не забезпечує раціонального використання, догляду, комплексної охорони, поліпшення, відтворення і збереження ландшафтних комплексів, крім того зумовлює виникнення похибок у ході обчислення показників рекреаційного навантаження та рекреаційної ємності території.

2. Шкідливі фізико-географічні процеси (вітровали, буреломи, повені, паводки та інші) за час існування парку внесли свої корективи у стан геосистем.

3. Із розширенням парку на південь, його територія безпосередньо межує ватиме із Широколужанським масивом Карпатського біосферного заповідника. Це призведе до утворення своєрідного „екологічного коридору” у центральній частині Українських Карпат. Для досягнення мети його створення (а не лише для декларативного існування) необхідно узгодити функціональну структуру НПП „Синевир” та суміжних територій Карпатського біосферного заповідника. У біосферних заповідниках виокремлюють інші функціональні зони: заповідну, буферну, зону антропогенних ландшафтів.

4. На території заповідної зони здійснюють певні види діяльності, які суперечать завданням збереження і відтворення природних систем (сінокоси, вирубування лісу тощо). У зоні регульованої рекреації дозволені і реалізуються такі види діяльності, які можуть негативно вплинути і на територію заповідної зони, і загалом погіршити рекреаційну цінність парку.

5. На характер зонування наклало певний відбиток багаторічне перетворення та використання природних ландшафтів (практично до 1989 року). Тому значну площу займають території з режимом, який уможливує господарську діяльність. За міжнародною класифікацією до категорії власне „Національні парки” зараховують ті природоохоронні території, де заповідні зони із зоною недоторканих територій (в Україні за функціями їм відповідає заповідна зона) займають не менше 75% площі національного парку [1, с. 65]. Враховуючи особливість функціональної структури парку, НПП „Синевир” на міжнародному рівні має категорію „природоохоронний ландшафт”.

Під час розроблення пропозицій щодо оптимізації функціонального зонування основним критерієм було обрано проведення меж з урахуванням структури природних ландшафтів, що забезпечить комплексну охорону, поліпшення, відтворення і збереження ландшафтних комплексів.

Найсуттєвіші зміни у функціональному зонуванні парку повинні бути здійснені шляхом перерозподілу території між заповідною зоною та зоною регульованої рекреації. Парком ініціюються проекти, що передбачають створення суцільної заповідної зони в басейні річки Песся на декілька відособлених ділянок, куди ввійдуть тільки найбільш цінні лісові масиви. Частина лісових масивів, що зазнали шкоди під час вітровалів, пропонують віднести до зони

регульованої рекреації. На нашу думку, такі трансформації є недоречними, оскільки, з точки зору ландшафтного підходу, вітровали і буреломи - це природні процеси, і можуть розглядатися як певний етап розвитку природних геосистем. Втручання людини у процеси лісовідновлення у заповідній зоні суперечить сутності цієї зони.

Доцільним, на наш погляд, є уведення долини річки Озерянки, де проходить традиційний транзитний туристичний маршрут на вершини Горган Попада і Сивуля, в зону регульованої рекреації. До заповідної території необхідно зарахувати реліктовий кар на схилі гори Негровець та розширити межі сфагнового болота "Глуханя", що є значною науковою цінністю.

Зміни співвідношення між площами зон повинні відбутися у найближчій перспективі за рахунок розширення меж парку шляхом приєднання нових територій у басейні р. Вільшанка. Терасоване днище р. Теремлі разом із Теремлі-Річчям водосховищем найдоцільніше віднести до зони стаціонарної рекреації, а решту новоприєднаних територій - до зони регульованої рекреації.

На сьогодні практично не представлені у заповідній зоні місцевості альпійсько-субальпійського високогір'я (крім невеличкої території на схилі хр. Кам'янка). Значна частина альпійського високогір'я використовується під пасовища, що призводить до інтенсивної пасторальної деградації схилів. Тому доцільним є поступове розширення заповідної зони за рахунок віднесення до неї окремих віддалених полонини Плай, північно-західних схилів г. Стримби, західних схилів вершин Передня і Задня.

Враховуючи розроблений проект функціонального зонування території парку, специфіку відносин землевласності, оптимальна рекреаційна ємність території парку становить близько 6,3 тис. осіб у день, тобто парк може надати рекреаційні послуги більш як для 700 тис. рекреантів у рік, в тому числі для 30 тисяч місцевих жителів.

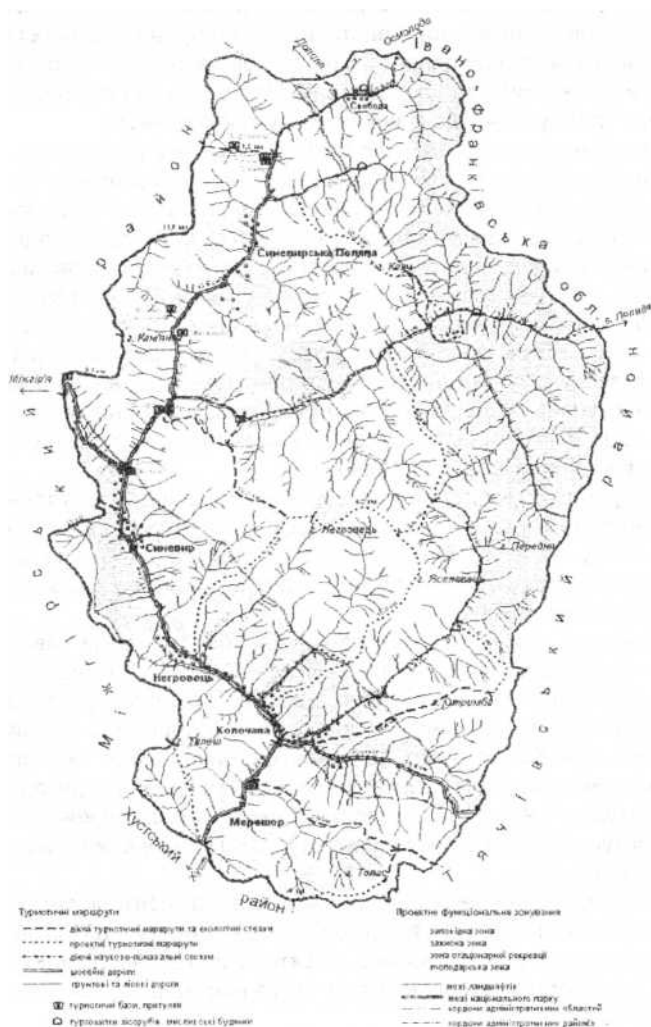
Незважаючи на існуючий рекреаційний попит та значне навантаження на природні комплекси водно-болотного угіддя „Синевир”, більша частина території парку залишається поза увагою туристів. В регіоні спостерігається домінування літніх видів відпочинку - пішохідного, оздоровчого туризму на обмежених територіях Канківського, Кам'янського ландшафтів, внаслідок чого виникає проблема рекреаційної дигресії окремих природно-територіальних комплексів. Актуальним є питання розвитку зимових видів рекреації, бальнеолікування, агротуризму, для функціонування яких НПП „Синевир” має значний рекреаційний потенціал.

Важливе завдання рекреаційної діяльності на території парку - просторова та часова деконцентрація рекреантів в межах парку шляхом акцентування уваги відвідувачів на рекреаційних об'єктах Пишконянського, Краснянського та інших ландшафтів, створення для цього необхідної матеріальної бази та інфраструктури.

Мережа діючих на сьогодні туристичних маршрутів у межах НПП „Синевир” характеризується чіткою орієнтацією на транспортні магістралі у західній частині з незначними відгалуженнями на схід. Вузлом з найкращою доступні-

стю є урочище „Остріки”.

Зміни у функціональному зонуванні парку позначаються і на конфігурації та протяжності туристичних маршрутів. Проективне функціональне зонування території парку, здійснене на ландшафтній основі, та елементи туристичної інфраструктури парку представлені на рис. 1.

Удосконалення туристичної мережі полягає, насамперед, у створенні нових пунктів рекреаційного господарства для підвищення рівня інфраструктурного забезпечення маршрутів у східній частині парку (пункти в урочищі Яворовець, на полонині Занога, в долині р. Сухар). Це дасть змогу вирівняти значні диспропорції у рекреаційно-туристичному освоєнні, які існують між територіями вздовж західних кордонів парку та іншими (центральною і східною) частинами парку. Також, підвищиться значення транзитних туристичних маршрутів, які пролягають через територію парку, збільшиться можливість ознайомлення туристів із цікавими природними об'єктами парку.

Упровадження названих заходів у практику діяльності національного парку не тільки дасть змогу збільшити кількість рекреантів та надходження додаткових коштів, а й призведе до зміни в територіальній організації рекреаційних потоків, в їх часовій структурі, що, в свою чергу, уможливить більш рівномірний розподіл навантаження на природні ландшафти парку, а отже, ефективніше використання його рекреаційного потенціалу.

Література:

1. Кукурудза М.М. *Менеджмент національних парків: Навчальний посібник* - Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. - 127 с.
2. Мельник А.В. *Українські Карпати: еколого-ландшафтознавче дослідження*. - Львів, 1999. - 288 с.
3. Міллер Г.П. *Польове ландшафтне знімання гірських територій: Навчальний посібник для студентів спеціальності „Ландшафтознавство”*. - Вид. друге. - Київ: ІЗМН, 1996. - 168 с.
4. *Природа Закарпатської області* / За ред. К.І. Геренчука. - Львів: Вища школа, 1981. - 156 с.
5. *Природа Українських Карпат* / За ред. д-ра геогр. наук, проф. К.І. Геренчука. - Львів: Вид-во Львівського ун-ту, 1968. - 265 с.
6. *Рекреационное использование лесов.* / Генсирук С.А., Нижник М.С., Возняк Р.Р. - К.: Урожай, 1987. - 248 с.
7. Романів А.С. *Ландшафтне обґрунтування перспективних змін функціонального зонування Національного природного парку „Синевир”* // *Конструктивна географія: становлення, сучасні досягнення та перспективи розвитку*. - К.: Видавництво Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 2006 - С. 175-179.
8. Романів А.С. *Оцінка ландшафтів національного парку „Синевир” для проведення рекреації* // *Вісник Львівського університету. Серія географічна* 2003. - Випуск 29. ч.1. - 268 с. - С. 93-98.
9. Романів А. С. *Природні передумови та стан розвитку екотуризму у національному природному парку „Синевир”* // *Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія: географія*. - Тернопіль. - №2. -4.1 - 2004. - С. 255-262.
10. Романів А.С., Романів О.Я. *Обґрунтування мережі туристичних маршрутів Національного природного парку „Синевир” на засадах ландшафтознавчих досліджень* // *Фізична географія та геоморфологія* - К. : ВГЛ Обрії, 2004 - Вип. 46, Т. 1. - 274 с.-С. 243- 250.